

MERIDIANE TEMATICE ÎN LIRICA ELENEI FARAGO

DINU MOTROC

Școala gimnazială din comuna Unirea, județul Dolj

Cuvinte-cheie: *crochiu biografic, configurația operei, teme literare, receptare critică*

În ziua de 29 martie 1878, deasupra Bârladului, a răsărit o stea numită Elena Paximade, care, după un popas de aproape 76 de ani, s-a întors la cer lăsând în urma ei, pentru eternitate, o lumină nepieritoare.

Originile Elenei Farago trebuie căutate în multimilenara Eladă, pământ blagoslovit, unde istoria tresare sub fiecare pas, care i-a zămislit, în vremuri de mult apuse, pe străbunii poetei.

În monografia dedicată Elenei Farago¹, istoricul și criticul literar C.D. Papastate relatează că, în Gythium, situat în vecinătatea masivului muntos Tayget, a venit pe lume Dimitrie Skaromihalakos, spartan de origine, bunicul dinspre mamă al Elenei Farago.

Plecând din Grecia, acesta și fratele său Theodor se stabilesc în Moldova, la Galați, unde se și căsătoresc. La plecarea din Grecia, cei doi frați și-au schimbat numele de familie în Thomaide. Dimitrie Thomaide s-a căsătorit cu Elena Sarvalouglu-Despoti, cu care a avut doi copii: Anastasia și George. Anastasia, cea care avea să devină mama poetei, s-a căsătorit, în noiembrie 1873, la numai 17 ani, cu Francisc Paximade. Tatăl poetei a văzut lumina zilei în insula Tenedos, din Marea Egee, într-o familie nobilă, care a avut un rol deosebit de important în istoria statului elen.

¹ C.D. Papastate, *Elena Farago*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1975, p. 7-64.

Familia Anastasia și Francisc Paximade a avut șapte copii: trei băieți (Ernest, Nicolae și Gheorghe) și patru fete (Elena, Antoaneta, Celestina și Virginia). Elena este al doilea copil al părinților săi, primul fiind Ernest.

Copilăria poetei a fost plină de bucurii până în momentul când a trebuit să meargă la școală. Avea mai puțin de șapte ani când părinții au înscris-o, în 1884, la pensionul Varlaam, din orașul de baștină, în clasa întâi primară, după care la pensionul Drouhet, din aceeași localitate. Acum, părăsește căldura casei părintești, cu bucuriile ei, pentru a cunoaște o nouă realitate, o altă dimensiune a existenței umane, total diferită de aceea din care venea.

De la o vreme, situația financiară a familiei devine din ce în ce mai precară. În aceste condiții, nu mai era posibilă continuarea studiilor la pensionul Drouhet, la care se transferase după ce pensionul Varlaam se mutase la Iași. Este nevoită să se transfere la o școală de stat pentru a urma clasele a III-a și a IV-a. Așadar, în perioada 1886-1887 frecventează școala primară de stat. În anul 1888, la vârsta de 10 ani, Elena Farago încheie prima etapă a pregătirii școlare, înscriindu-se în clasa întâi secundară la Bârlad.

În familie, condițiile de viață erau tot mai dificile, mai apăsătoare, necazurile nu le mai dădeau pace părinților ei. De pe tronul ei sculptat în abanos, Doamna nopții veșnice îi cosește, pe rând, doar în șase ani, între 1884-1890, pe Nicolae, Celestina, Antoaneta și pe mama poetei, care s-a stins, măcinată de boală, în octombrie 1890, la doar 34 de ani. După trecerea mamei în lumea sfinților, Elena a încetat să mai meargă la școală. Reușise să termine doar două clase secundare. Fiind fata cea mai mare, grija gospodăriei cădea pe umerii săi. Era copilul fără copilărie. Pentru ea, copilăria încetase să mai existe, iar adolescența îi apărea confuză, nedefinită, în culori întunecate, încărcate de tristețe.

În ianuarie 1895, de parcă nu ar fi lovit-o îndeajuns, soarta a îngenuncheat-o din nou – după patru ani și trei luni de la înălțarea la cer a mamei, a plecat pe un drum fără întoarcere, la doar 54 de ani, și tatăl poetei, care, după ce se zbate între viață și moarte două săptămâni, își dă ultima suflare în brațele Elenei. În urma acestei

cumplite nenorociri, copiii sunt luați de rude. George Thomaide, fratele mamei lor, i-a luat la el, la Brăila, pe Elena și Gheorghe. La numai câteva luni de la sosirea la Brăila, se îmbolnăvește grav și este dusă la București, la spitalul Colțea, unde este internată și supusă unor analize amănunțite în urma cărora medicii stabilesc că suferă de „anemie profundă”. Acest lucru se petrecea în anul 1896, an care a constituit începutul unei lupte acerbe cu boala, de care nu va scăpa decât atunci când inima ei va înceta să mai bată. Împlinise 18 ani.

După externarea de la spitalul Colțea, Elena rămâne la București, la Ernest, fratele mai mare. Prin intermediul unui birou de plasare, este angajată în acel an, 1896, de junimistul Gheorghe Panu. În timpul unei întâlniri a lui Gheorghe Panu cu I.L. Caragiale, dramaturgul a cerut relații despre Elena. Auzind ce suferințe a îndurat aceasta, Caragiale a exclamat: „Viață de roman, subiect de dramă!”. Profund impresionat de cele auzite, marele dramaturg îi propune Elenei postul de guvernantă a copiilor săi, ofertă acceptată de aceasta.

Anii 1897-1898, petrecuți la familia lui Caragiale, au fost, după spusele viitoarei poete, cei mai minunați ani ai tinereții sale.

Anul 1898 a fost un an nefast atât pentru familia lui Caragiale, pusă în fața unor mari lipsuri materiale, cât și pentru Elena Paximade, nevoită să ia decizia disperată de a pleca. Se stabilește într-o cameră modest mobilată din București. După câteva luni, soarta îi scoate în cale pe Francisc Farago, un tânăr înzestrat cu o remarcabilă cultură și un caracter deosebit. Pătrunsă de convingerea că și-a descoperit sufletul pereche, Elena Paximade se căsătorește cu acesta. Când Francisc este numit director la filiala din Constanța a Băncii Generale Române din București, în 1900, familia Farago pleacă din București și se stabilește în Constanța. În anul 1904 soțul Elenei este transferat la Brăila, în funcția de director la Banca Generală Română, unde poeta îl urmează. De aici poeta se ducea des la București, atât pentru a-și vedea sora mai mică, Virginia, cât și pentru a vizita familia Constanța Hodoș și Ion Gorun, unde îi cunoaște pe George Coșbuc și Maria Cunțan. În anul 1907 Francisc Farago este transferat la Craiova. Și de această dată, Elena își

urmează soțul, ea stabilindu-se definitiv în acest oraș. În Cetatea Banilor, în anul 1905, un grup de talentați și inimoși împătimiti ai artei a editat revista *Ramuri*, al cărei prim număr a apărut pe 5 decembrie 1905. Încă de la stabilirea în Craiova poeta a fost cooptată în comitetul de redacție al revistei. După cum reiese din anunțul de pe copertă, din anul al III-lea, revista apărea „sub conducerea D-nei Elena Farago...”.

Anul 1907, pe lângă suferințele provocate de grozăviile la care asistase, neputincioasă, în timpul răscoalei, i-a adus și o mare fericire, care i-a umplut un imens gol sufletesc – adopția lui Mihnea-Dorin, născut în ziua de 4 decembrie 1907.

Anul 1921 este un an care ne-o relevă pe poetă profund implicată în activitățile culturale și sociale din urbea sa.

La data de 1 aprilie i se încredințează funcția de secretar literar al Teatrului Național din Craiova, la 1 septembrie, la recomandarea lui Goga, este numită directoare a Fundației Culturale *Alexandru și Aristia Aman*, iar la 15 octombrie primește postul de inspector al Azilurilor de copii.

Din dorința arzătoare de a îndeplini cele menționate în testamentul familiei Aman, a înființat, în 1922, în incinta fundației, o *Universitate liberă*.

În aprilie 1922, din inițiativa Elenei Farago și a unui grup de inimoși oameni de cultură și artă, apare în Bănie revista *Năzuința*, cu subtitlul *Literatură-știință-arte*.

În martie 1943, apare, la Craiova, sub patronajul Elenei Farago, revista *Prietenul copiilor*, cu subtitlul *revistă educativă pentru copii și tineret*, ea fiindând până în martie 1946².

Profund implicată în viața cultural-artistică a Olteniei, poeta militează pentru crearea unei societăți a scriitorilor din această parte a țării. Aspirația ei și a tuturor scriitorilor din Oltenia se materializează în data de 12 decembrie 1936: „Sâmbătă 12 decembrie a.c. s-a făcut autentificarea la Trib. Dolj, Secția III sub

² Florea Firan, *Centenar UNESCO: Elena Farago*, în *Analele Universității din Craiova*, Seria Științe Filologice, VII, 1979, p. 137.

No. 5507, constituindu-se legal, *Societatea Scriitorilor Olteni* conform alăturatului act constitutiv³.

La 4 ianuarie 1954, când nu împlinise 76 de ani, după o îndelungată și chinuitoare suferință, care în ultimii douăzeci de ani ai vieții nu i-a permis să-și părăsească locuința, Elena Farago a plecat, într-o călătorie fără întoarcere, spre mirifica grădină a Edenului.

Pe lângă volume – în versuri sau proză – dedicate copiilor, opera Elenei Farago mai cuprinde traduceri și cinci volume de versuri originale.

Primul dintre acestea din urmă, intitulat *Versuri*, a fost publicat la îndemnul lui Nicolae Iorga, în 1906, la Editura Luceafărul, din Budapesta. Trăsătura esențială a acestui volum o constituie nostalgia, care îi prilejuiește o întoarcere în timp pentru a-și reaminti mirificele momente de mulțumire sufletească oferite de viață.

În anul 1908, la Editura Ramuri, din Craiova, a văzut lumina tiparului al doilea volum de versuri originale, *Șapte din umbră*, în care sunt descrise fericirea unei iubiri împărtășite și, mai ales, impresionanta afecțiune față de copii.

Următorul volum de versuri originale, *Din taina vechilor răspântii*, a apărut tot la Editura Ramuri, din Craiova, în anul 1913. Acest volum exprimă profunde sentimente de tristețe, de melancolie, dar și de indescriptibilă exaltare datorată unei iubiri împărtășite.

Tot la Editura Ramuri din Craiova a fost publicat, în 1920, al patrulea volum de poeme originale, *Șaptele amurgului*. Majoritatea poeziilor din acest volum sunt erotice și, prin melodicitatea lor, au un pronunțat caracter simbolist.

Ultimul volum de versuri originale, *Nu mi-am plecat genunchii*, a apărut la Tiparul Prietenii Științei, din Craiova, în anul 1926. În alcătuirea acestuia intră multe poezii de esență spiritualistă, existențială, ce exprimă certitudinea că în ființa umană este ceva etern, sufletul nostru fiind de natură divină. Acel emoționant sentiment al destăinuirii sufletului, contopit cu frica de a-și face inima roaba patimii caracterizează poemele erotice ale volumului.

Luată în ansamblul ei, opera poetică a Elenei Farago, publicată în cele cinci volume de versuri originale, a urmat mai multe

³ *Idem, Presa literară craioveană*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 2004, p. 93.

traectorii. Una dintre acestea cuprinde poemele care fac parte din *lirica socială*. Este cunoscut faptul că însăși poezia *Gândul trudiților*, ce a constituit debutul în versuri, în 1902, în ziarul *România muncitoare* (inclusă, apoi, cu titlul *Munca* în volumul *Versuri*), a abordat o problemă socială. Aceeași orientare o întâlnim și în poemele *Vorbe de îndemn* (publicat în același an, în luna aprilie, tot în *România muncitoare*, cu prilejul zilei de 1 Mai), *Unui stejar* (publicat mai întâi în revista *Sămănătorul*, nr. 23, din 4 iunie 1906, apoi inclus în volumul *Șoapte din umbră*), *Unuia din cei puțini* (din același volum), precum și în multe altele.

Poeta a venit în Craiova în anul 1907, an în care au avut loc marile răscoale țărănești. Constatând direct consecințele cutremurătoare ale înăbușirii acestor revolte sociale, Elena Farago este primul poet român care ia atitudine împotriva abominabilului masacru, scriind poezia *Doină*, pe care a publicat-o în martie 1907 (înainte ca Vlahuță să publice poezia *1907*, dedicată aceluiași eveniment), în ziarul *Neamul Românesc*. Tratănd aceeași problemă, Elena Farago a mai scris, în 1907, următoarele cinci poeme: *Rugăciune*, în aprilie; *Patru cruci*, în mai; *Secetă*, în iunie; *Toamna asta*, în septembrie; *Florile dalbe*, în decembrie. După ce au fost publicate mai întâi în periodice, cele șase poeme au alcătuit ciclul *Martie-Decembrie 1907*, care, în 1908, a intrat în componența volumului *Șoapte din umbră*.

O altă direcție în care s-a manifestat creația poetică a Elenei Farago aduce în centrul atenției *descrierea naturii*. În lirica poetei natura ocupă un loc distinct, bine determinat. Ea trăiește cu intensitate în poemele dedicate acestei teme. Pastelul conceput după modelul existent în folclor imprimă poeziei descriptive culte din literatura noastră un caracter cu desăvârșire inedit. Relevantă pentru acest tip de pastel în structură populară este poezia *Pastel*, din volumul *Versuri*.

Pe lângă pastelul în formă populară poeta cultivă și pastelul-cadru, în care descrierea elementelor din natură se împletește cu descrierea manifestărilor sufletești ale acesteia. Pastelul-cadru se întâlnește în mai multe poeme, dintre care amintim: *Toamna* (volumul *Versuri*); *O sară* (volumul *Șoapte din umbră*); *Lumini din*

amurg, O femeie trecută vorbește cu toamna și Noemvrie (volumul *Nu mi-am plecat genunchii*).

Ultimul tip de pastel care apare în poezia naturii la Elena Farago este pastelul pur, pastelul propriu-zis. Un exemplu de pastel propriu-zis îl reprezintă poezia *Flori de gheață*, din volumul *Versuri*.

Poezia dedicată copiilor reprezintă încă o traiectorie în lirica Elenei Farago. Poeta a manifestat o dragoste nețârmurită față de copii, în special față de copiii lipsiți de copilărie, pe care i-a privit cu înțelegere și emoționantă duiosie. Poemele închinatelor mici sunt dinamice, pline de luminozitate și sădesc în inimile acestora nobile sentimente de compasiune și atașament față de cei neajutorăți.

Talentul liric al Elenei Farago s-a concretizat și în crearea unor poeme închinatelor zeului Eros. *Lirica intimistă* constituie o altă traiectorie în evoluția artei scriitoricești a poetei.

Poeta, a cărei inimă răvășită este devastată de o iubire transcendentală aflată într-o perpetuă încercare de a scăpa de sub clopotul de argint ce o ține prizonieră, suferă în tăcere, încrezătoare și plină de speranță că, asemenea Cenușăresei, va fi găsită de feciorul de împărat. Așteptând, cu înfrigurare, iubirea unică, absolută, ea respinge, hotărâtă, de fiecare dată, mărul oferit de vicleanul șarpe. Lirica erotică a Elenei Farago este caracterizată de o puternică încărcătură emotivă. Ea dovedește o sensibilitate plină de rafinament, de o delicatețe și o duiosie rar întâlnite în literatura noastră. Iubirea poetei se înalță pe aripile argintate ale visului, într-un zbor demiurgic, învăluită în vrajă și mister, spre înmiresmata grădină a Edenului. Ea este focul mistuitor al dorului din adâncurile de nepătruns ale unui suflet zbuciumat, care își poartă cu demnitate crucea.

Pentru Elena Farago iubirea este rugul aprins între pământ și cer, ale cărui flăcări purificatoare au așezat-o, pentru eternitate, în templul sacru al POEZIEI.

Lirica în care sunt abordate *marile probleme ale existenței umane*, tainele universului în care trăim, frământările intelectuale generate de acestea, constituie o altă coordonată a creației poetice a Elenei Farago. O parte însemnată a operei compusă de poetă reflectă

interesul ei deosebit pentru descifrarea secretelor pe care le ascund, în imensitatea lor, spațiul și timpul.

Lirica existențială apare chiar din perioada de început a creației sale poetice. Încă de pe atunci poeta era frământată de gândul că un destin implacabil îl împiedică pe om să fie nemuritor. Ea îndeamnă, în unele poeme, la resemnare. Grăitoare în acest sens sunt versurile poeziei *Nu mai plânge*, din volumul *Versuri*, în care Elena Farago abordează o problematică filozofică, pe care o întâlnim și în poemul *Trecea un om pe drum*, din același volum.

Poeme care dezbat problemele existenței umane întâlnim în fiecare din cele cinci volume de versuri originale. Iată câteva dintre ele: *Scrisoare (Așa cum mi te-nlănțui)*, *Pe munte*, *Scrisoare (Iar nu ți-am scris de mult)*, *Un pribeag cântă*, *O sară*, *Nu-i nimeni ...* (din volumul *Șapte din umbră*); *Zădărnicii*, *Scrisoare*, *Din scrisoarea unei bătrâne* (din vol. *Din taina vechilor răspântii*); *Era o fântână...*, *Sufletul vorbește, I*, *Sufletul vorbește, II*, *Desprinde-te, biet suflet...*, *La poarta grădinii cu gardul de zid* (din vol. *Șaptele amurgului*); *Nu mi-am plecat genunchii*, *Scrisoare I*, *Scrisoare II*, *O nouă Magdalenă plânge* (din vol. *Nu mi-am plecat genunchii*).

Analizând modul în care a fost receptată opera Elenei Farago, desprindem concluzia că recenziile făcute de criticii din vremea aceea au fost deosebit de entuziaste, ele exprimând, în cuvinte elogioase, admirația față de creația celei mai mari poete din țara noastră din prima jumătate a veacului trecut.

La apariția volumului *Versuri*, Nicolae Iorga remarca: „De mult nu scrie la noi o femeie cu idei, cu știința de vers, cu iubire pentru arta sa”⁴.

Referitor la poeziile din același volum, într-o cronică literară semnată V.N., se face următoarea aserțiune: „Ele sunt creațiunea celei mai mari poete române, care cu mândrie se poate așeza lângă Eminescu, Coșbuc, Vlahuță, Goga și alții asemenea acestora”⁵.

⁴ Nicolae Iorga, *O nouă poetă: Doamna Farago*, în *Sămănătorul*, V, 1906, nr. 23, p. 444.

⁵ V.N., în *Orizontul*, I, 1906, nr. 5-6; *apud* C.D. Papastate, *Elena Farago*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1975, p. 34.

Referindu-se la volumul *Șoapte din umbră*, Eugen Lovinescu făcea următoarea apreciere: „*Șoapte din umbră*: potrivit titlu. Poezia d-nei Farago nu e poezie cântată la lumina crudă a soarelui de amiază, nu e strigătul de bucurie al învingătorului, – ci e poezia îngânată în amurgul unei zile de toamnă...”⁶.

Recenzând volumul *Șoaptele amurgului*, C.D. Fortunescu ajunge la concluzia că „*Șoaptele amurgului* consfințesc definitiv reputația talentului original și puternic al Doamnei Farago, care se arată aci în toată plinătatea maturității sale”⁷.

Despre volumul *Nu mi-am plecat genunchii* Perpessicius face următoarea aserțiune: „În orice caz, d-na Elena Farago va fi printre cei aleși. Căci este în culegerea de poeme *Nu mi-am plecat genunchii* atâta elocvență devoțiune, atât de umilă religiozitate din partea permanentei Magdalene, robită de-a pururi Fiului Omului, că sentimentele – cu toată exaltarea lor păgână – apar purificate și se răsucesc ca trâmba de smirnă de pe jerftelnicul iubirilor, de-a lungul albelor colonade de marmoră”⁸.

Lirica Elenei Farago a reținut și atenția lui George Călinescu, care, printre altele, a formulat și următoarele opinii: „Când însă se exprimă direct și simplu, Elena Farago e o remarcabilă poetă a dragostei pudice [...]. Și în genere confesiunea smerită și demnă e de o mare suavitate [...]. Cu deosebire originale sunt poeziile care cântă maternitatea [...]. Chiar poeziile în stil de abecedar (în continuitatea lui Coșbuc) sunt grațioase prin delicateța maternă”⁹.

Au fost, însă, și critici de specialitate, e drept, puțini la număr, care au prezentat defavorabil creația poetică a Elenei Farago: Sextil Pușcariu, Mircea Scarlat, Mihail Dragomirescu, Al. Piru.

⁶ Eugen Lovinescu, *Critice I*, București, Editura Alcalay, 1920, p. 97.

⁷ C.D. Fortunescu, *Opera poetei Elena Farago*, în *Arhivele Olteniei*, VII, 1928, nr. 37-38, p. 332.

⁸ Perpessicius, *Opere*, 2, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 229.

⁹ George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982, p. 704-705.

Criticii moderni sunt mai reticenți, mai circumspecți în emiterea unor judecăți de valoare despre opera poetei. Cu toate acestea, nu putem nega rolul pe care l-a avut Elena Farago în etapa incipientă a poeziei feminine din țara noastră. Această percepție l-a condus pe Al. Cistelean la concluzia că poeta a fost „prima doamnă a poeziei românești” și că „odată cu Elena Farago poezia feminină iese din diletantismul de salon și din veleitarismul sentimental rimat, trecând, practic, de la bovarismul liric al inimii la estetica unui sentiment”¹⁰.

Informațiile referitoare la reperatele biobibliografice și la receptarea critică a operei Elenei Farago valorifică cercetările întreprinse de C. D. Papastate, Florea Firan, George Sorescu, Ada Stuparu și Diana Nedelcea, menționate în bibliografia lucrării.

Bibliografie

- Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1982.
- Farago, Elena, *Cățelușul șchiop*, Craiova, Fundația Scrisul Românesc, f.a., prefață Diana Nedelcea.
- Firan, Florea, *Profiluri și structuri literare*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1986.
- Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești contemporane, II, În căutarea fondului*, București, Editura Adevărul, 1934.
- Lovinescu, Eugen, *Critice, I*, București, Editura Alcalay, 1920.
- Oancea, Ileana, *Istoria stilisticii românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
- Papastate, C.D., *Elena Farago*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1975.
- Perpessicius, *Opere, II*, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Retorică generală, grupul μ*, traducere și note Antonia Constantinescu și Ileana Littera, București, Editura Univers, 1974.
- Sorescu, George, Stuparu, Ada, *Elena Farago în scrisori și documente inedite – Recuperări biografice*, Craiova, Editura Sim Art, 2010.

¹⁰ Al. Cistelean, *Prima doamnă a poeziei (prima cronologic)*, în *Analele Universității din Craiova*, Secția Științe filologice, Literatură română și universală, nr. 1-2, 2010, p. 17; *apud* Elena Farago, *Era o fântână*. Antologie, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Ada Stuparu, Craiova, Editura Aius Sim Art, 2012, p. 14.

THEMATIC MERIDIANS IN THE LYRICS OF ELENA FARAGO

(Summary)

Key-words: *biographic croquis, work configuration, themes and motifs, critical reception*)

Elena Farago, the most brilliant representation of Romanian feminine lyrics from the first part of the past century, was born in Bârlad, on March 29th 1878.

Among her volumes (verse or prose) that are dedicated to the children, the work of Elena Farago also encloses translations and five volumes of original verses, the latter ones expressing nostalgia, happiness of a shared love, the impressive affection towards the children and the certainty that in the human being it is something eternal, our soul being of divine nature.

In its evolution, the lyrics of the poet knew several paths, the most significant of them being the social theme, nature, love, infantile Universe, the philosophical category of the existence.

Analyzing the way it was received the work of Elena Farago, we reach to the conclusion that the reviews made by the critics of that time were very enthusiastic and eulogistic.

Modern critics are more reluctant, more circumspect in the release of some valuable judgments on the poet's work.

Nevertheless, it cannot be denied the role that Elena Farago had in the incipient stage of feminine poetry in our country.